

ЖАСӨСПІРІМДІК КЕЗЕҢДЕГІ ПСИХОПАТИЯЛЫҚ БҰЗЫЛЫС ЖӘНЕ ОНЫ ТҮЗЕТУДЕГІ ПСИХОКОРРЕКЦИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАР

Мұратова Н.Е.

gulmi-76@mail.ru

6B03101 – Психология білім бағдарламасының 3 курс студенті,
Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі, аға оқытушы, магистр - Мусина Г.М.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-психологиялық өзгерістер, ақпараттық жүктеменің артуы, отбасылық құрылымның өзгеруі және тәрбиелік ықпалдардың әлсіреуі жасөспірімдердің тұлғалық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Жасөспірімдік кезең – тұлғаның қалыптасуындағы ең күрделі және маңызды кезеңдердің бірі болып табылады. Бұл уақытта жасөспірімнің өзін-өзі тануы, құндылықтары, мінез-құлқы және әлеуметтік қарым-қатынасы қалыптасады. Сонымен қатар, дәл осы кезеңде эмоционалды тұрақсыздық, мінез-құлықтағы ауытқулар және тұлғалық даму ерекшеліктері айқын байқалады.

Жасөспірімдік кезеңнің ерекшеліктеріне эмоционалды тұрақсыздық, тәуелсіздікке ұмтылу, әлеуметтік ортаға бейімделу қажеттілігі, өзіндік «Мен» тұжырымдамасының қалыптасуы жатады. Бұл процестердің күрделілігі кейбір жасөспірімдерде мінез-құлықтың деструктивті формаларының қалыптасуына алып келуі мүмкін. Мұндай жағдайда агрессия, импульсивтілік, әлеуметтік нормаларды бұзу, жауапкершіліктің төмендігі сияқты белгілер байқалады. Әрбір ата-ана өз баласы үшін бақытты және толыққанды өмір тілейді.

Қазіргі психология ғылымында жасөспірімдердің мінез-құлық ауытқуларының ішінде психопатиялық бұзылыс (психология мен психиатрияда жиі **тұлғалық бұзылыстардың** бір түрі ретінде қарастырылатын құбылыс. Ол Антисоциалды тұлғалық бұзылыс ұғымымен байланысты) белгілері ерекше назар аудартады. Себебі бұл белгілер тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне кедергі келтіріп, болашақта антиәлеуметтік мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал етуі мүмкін. Сонымен қатар, мұндай жасөспірімдерде эмпатияның төмендігі, кінә сезімінің әлсіздігі, эмоциялық салқындық, агрессия және манипуляциялық мінез-құлық байқалады.

Психопатия көбінесе балалық немесе жасөспірімдік шақта көрінеді және адам өмір бойы онымен бірге жүруі мүмкін. Бұл бұзылыс адамдар арасындағы қарым-қатынаста, жұмыста, оқуда және адам өмірінің басқа салаларында проблемаларға әкелуі мүмкін.

Психопатиялық бұзылыс туралы **көптеген теориялық және ғылыми зерттеулер бар.** Оның ішінде атап айтсақ, Биологиялық (нейроғылыми) теориялар (негізін салушылар **Адриан Рейн, Кент Кил**), бұл бағыт психопатияны **ми құрылымы мен функциясымен** байланыстырады. Генетикалық және тұқымқуалаушылық теория бойынша психопатияда

генетикалық бейімділік бар деп есептейді (негізін салушылар Роберт Пломин, Терри Моффит). Психологиялық теориялар бойынша психопатияны мінез-құлық пен эмоциямен байланыстырады (негізін салушылар Херви Клекли, Роберт Хэр). Эволюциялық теория ең қызықты теориялардың бірі. Бұл теория бойынша кейбір адамдар алдау, манипуляция арқылы пайда табуға бейімделген деп көрсетеді (Линда Мили Дэвид Басс).

Балалардағы психопатияның негізгі белгілері:

- Аяушылық және өкініш сезімінің болмауы: бала басқалараға (жануарларға, құрдастарына) ауыр бір нәрсе жасаудың дұрыс еместігін түсінбейді және өкініш сезімде болмайды;
- Эмоцияның үстірт болуы: басқаладың эмоциясына қарамайды (көңілді кезде күлмейді, эмпатия көрсетпейді), қарым-қатынаста суық;
- Манипуляциялық мінез-құлық: ата-аналарының әлсіз жақтарын бірден табады және оны өз пайдасына пайдаланады;
- Патологиялық өтірік айту: жауапкершіліктен аулақ болу үшін немесе жай ғана өтірік айту жиі кездеседі;
- Қатыгездік пен агрессия: біреуге ауырсыну сезімін туғызу рахатқа бөлейді.
- Қауіпті мінез-құлық: қауіпті істерге басын тігу, ережелерді бұзу;
- Жақын байланыстың болмауы: достар табудағы қиындықтар, өзін оқшаулап ұстау.

Психопатиялық мінез-құлық көпфакторлы себептерге байланысты дамиды. Ғылыми зерттеулер бұл факторларды үш негізгі топқа бөледі: биологиялық, психологиялық және әлеуметтік.

- Генетикалық бейімділік: психопатиялық мінез-құлыққа генетикалық компонент әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, эмоционалды салқындық, импульсивтік және агрессияның белгілі бір деңгейі мұраға берілуі мүмкін.

- Нейробиологиялық ерекшеліктер: префронтальды кортекс пен лимбикалық жүйедегі функциялардың өзгеруі импульсивтілікті, эмоциялық реакцияның төмендігін және агрессиялық мінез-құлықты күшейтеді.

- Гормоналды әсерлер: тестостерон деңгейінің жоғары болуы агрессивті мінез-құлыққа ықпал етеді.

- Психологиялық факторлар.

- Эмоционалды даму бұзылыстары: бала кезінде эмпатияны дамыту жеткіліксіз болса, эмоционалды салқындық қалыптасуы мүмкін.

- Ата-ана қатынасы: эмоционалды қолдаудың жоқтығы, тұрақсыз немесе авторитарлық тәрбие психопатиялық тенденцияларды күшейтеді.

- Травмалар және психологиялық жарақаттар: физикалық, эмоционалды немесе жыныстық зорлық көрген балаларда мінез-құлықтың деструктивті формалары пайда болуы ықтимал.

- Әлеуметтік факторлар;

- Отбасылық орта: конфликт көп, тәрбие мен бақылауы әлсіз отбасыларда психопатиялық белгілер жиі кездеседі;

- Достар және қоғам ықпалы: антиәлеуметтік достар тобына қатысу құқық бұзушылық пен агрессияны күшейте алады.

- Мектеп пен әлеуметтік институттар: мектептегі бақылаудың жоқтығы, академиялық жетістік болмауы, оқудағы қиындықтар мінез-құлық бұзылуына әсер етеді.

Психопатиялық белгілер ерте кезеңде анықталған жағдайда психокоррекциялық ықпалдар ересектерге қарағанда тиімдірек және тұрақты нәтижелер береді.

Көптеген ғылыми зерттеулер көрсеткендей, психопатиялық белгілер ерте кезеңде анықталған жағдайда психокоррекциялық жұмыстар тиімді нәтижелер береді. Ерте диагностика және кешенді психологиялық қолдау жасөспірімнің тұлғалық дамуын қалыпқа келтіруге және әлеуметтік бейімделуін жақсартуға мүмкіндік береді.

Сондықтан психопатиялық белгілері бар жасөспірімдермен жүргізілетін психокоррекциялық жұмыстар қазіргі психологиялық практиканың өзекті мәселелерінің бірі

болып табылады. Мұндай жұмыстар жүйелі түрде ұйымдастырылып, жасөспірімнің эмоционалды, когнитивтік және әлеуметтік дамуын кешенді түрде қамтуы тиіс. Психопатиялық белгілері бар жасөспірімдермен жүргізілетін психокоррекциялық жұмыстардың мақсаты – олардың мінез-құлық ерекшеліктерін қалыпқа келтіріп, әлеуметтік бейімделуін және эмоциялық тұрақтылығын арттыру. Міндеттері – агрессия мен импульсивтілікті азайту, эмоцияны дұрыс танып-білу және басқару дағдыларын дамыту, сондай-ақ әлеуметтік дағдылар мен өзін-өзі бақылау қабілеттерін жетілдіру.

Психопатиялық белгілері бар жасөспірімдермен жүргізілетін психокоррекциялық жұмыстар кешенді және жүйелі түрде ұйымдастырылуы тиіс. Мұндай жұмыстар жасөспірімнің эмоционалды, когнитивтік және мінез-құлық ерекшеліктерін түзетуге бағытталады. Психокоррекциялық әдістерді қолдану агрессияны төмендетуге, эмпатияны дамытуға және әлеуметтік бейімделуді жақсартуға мүмкіндік береді.

Когнитивті-бихевиоралдық терапия: психопатиялық белгілері бар жасөспірімдермен жұмыс жүргізуде кеңінен қолданылатын әдістердің бірі болып табылады. Бұл әдіс жасөспірімнің теріс ойлау жүйесін өзгертуге және мінез-құлықты түзетуге бағытталған. Сонымен қатар агрессивті мінез-құлықтың салдарын түсіндіру және баламалы мінез-құлық стратегияларын қалыптастыру жүзеге асырылады.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту тренингтері: бұл әдіс жасөспірімдердің қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Тренинг барысында конфликтіні шешу, өз эмоцияларын басқару және топта жұмыс жасау дағдылары дамытылады. Мұндай жұмыстар әлеуметтік бейімделуді жақсартуға көмектеседі.

Арт-терапия: арт-терапия жасөспірімнің эмоцияларын шығармашылық арқылы білдіруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс агрессияны төмендетуге, эмоционалды шиеленісті азайтуға және эмоционалды тұрақтылықты қалыптастыруға көмектеседі.

Психодрама әдісі: психодрама рөлдік ойындар арқылы жасөспірімнің мінез-құлқын түзетуге бағытталған. Бұл әдіс эмпатияны дамытуға және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Отбасылық психокоррекция: отбасымен жүргізілетін психокоррекциялық жұмыстар жасөспірімнің мінез-құлқын түзетуде маңызды рөл атқарады. Ата-аналарға тиімді тәрбие әдістерін үйрету және отбасылық қарым-қатынасты жақсарту жұмыстары жүргізіледі.

Агрессияны басқару әдістері: агрессияны басқару жаттығулары жасөспірімнің импульсивтілігін төмендетуге бағытталған. Бұл әдістер эмоционалды өзін-өзі бақылауды дамытуға мүмкіндік береді.

Релаксациялық әдістер: релаксациялық жаттығулар эмоционалды шиеленісті төмендетуге көмектеседі. Тыныс алу жаттығулары мен бұлшықет релаксациясы жасөспірімнің эмоционалды жағдайын тұрақтандыруға ықпал етеді.

Психопатиялық белгілері бар жасөспірімдермен жүргізілетін психокоррекциялық жұмыс жүйелі, ғылыми негізделген және кешенді сипатта болуы тиіс. Биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың өзара ықпалын ескере отырып ұйымдастырылған түзету шаралары тұлғаның деструктивті мінез-құлқын төмендетуге және оның әлеуметтік бейімделуін жақсартуға мүмкіндік береді.

Сондықтан ерте диагностика мен мақсатты психокоррекциялық жұмыстар жасөспірімдердің толыққанды дамуы мен қоғамға тиімді интеграциялануының маңызды шарты болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сыроковашина К. В., Дозорцева Е. Г. Антисоциальное расстройство личности у подростков и юношей: методология и диагностика // Консультативная психология и психотерапия. - 2020. - Т. 28. - № 1. - С. 49–62.

2. Патрик К. Дж. Психопатия: клинические и научные аспекты. - М.: Изд-во Института психологии РАН, 2014. — 512 с.

3. Раттер М. Психопатология развития: от младенчества до взрослости. - СПб.: Питер, 2012. - 768 с.
4. Фрик П. Дж. Расстройства поведения у детей и подростков. - М.: Академия, 2012. - 304 с.
5. Хэр Р. Д. Психопатия: теория, диагностика и практика. - М.: Вильямс, 2013. - 416 с.6.
Видин Э., Макрори Э. Генетические и нейробиологические основы психопатии у детей // Вопросы психологии. - 2012. - № 5. - С. 98–110.

ӘОЖ 372.881.111.1

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Назарбекқызы Назерке

nazerke-2018@inbox.ru

Х 7М01101 - Педагогика және психология білім бағдарламасының ІІ курс магистранты, Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан Республикасы Ғылыми жетекшісі, PhD доктор, қауымдастырылған профессор - Мугауина Г.О.

Аңдатпа. Мақалада ағылшын тілін оқытудағы жобалық әдістің педагогикалық маңыздылығы теориялық және эмпирикалық тұрғыдан қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі қазіргі білім беру жүйесінде тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың дәстүрлі тәсілдерден коммуникативтік, әрекетке бағытталған және құзыреттілікке негізделген модельдерге көшуімен айқындалады. Жобалық әдіс білім алушылардың тілдік білімін шынайы коммуникациялық жағдаяттарда қолдануына, өз бетінше ақпарат іздеуіне, оны талдауына, жүйелеуіне және нәтижесін ағылшын тілінде ұсынуына мүмкіндік береді. Зерттеу барысында жобалық оқытудың білім алушылардың айтылым, оқылым, жазылым және тыңдалым дағдыларын кешенді дамытуға, сондай-ақ олардың сыни ойлауын, ынтымақтастық дағдыларын және оқу мотивациясын арттыруға ықпал ететіні анықталды. Эмпирикалық бөлімде 7-сынып оқушылары арасында жүргізілген эксперимент нәтижелері талданып, жобалық әдіспен оқытылған эксперименттік топтың тілдік құзыреттілік көрсеткіштері бақылау тобымен салыстырғанда едәуір жоғары болғаны дәлелденді. Зерттеу қорытындылары жобалық әдістің ағылшын тілін оқыту практикасына жүйелі енгізілуі білім сапасын арттырудың, функционалдық сауаттылықты дамытудың және білім алушының белсенді субъектілік ұстанымын қалыптастырудың тиімді тетігі екенін көрсетеді. Жобалық әдіс қазіргі шет тілін оқыту жүйесінде жоғары нәтижелі, тұлғаға бағдарланған және ғылыми негізделген педагогикалық технология ретінде бағаланады.

Кілт сөздер: ағылшын тілі, ағылшын тілін оқыту, жобалық әдіс, жобалық оқыту, тілдік құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, функционалдық сауаттылық

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде ағылшын тілін оқыту мазмұны мен әдістемесі түбегейлі трансформация кезеңін бастан кешіруде. Дәстүрлі грамматикалық-аудармалық тәсіл білім алушылардың тілдік білімін қалыптастырғанымен, олардың тілдік бірліктерді шынайы коммуникацияда тиімді қолдану қабілетін толық қамтамасыз ете алмайтыны анықталды. Осыған байланысты оқыту үдерісі коммуникативтік, әрекетке бағытталған және құзыреттілікке негізделген модельге ауысуда. Бұл модельде тіл тек оқу нысаны ретінде емес, әлеуметтік өзара әрекет пен таным құралы ретінде қарастырылады. Сондықтан білім алушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлау қабілетін және әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларын дамыту негізгі мақсаттардың біріне айналып отыр.

Осы контексте жобалық әдіс ағылшын тілін оқытуда жоғары тиімді педагогикалық технология ретінде қарастырылады. Оның мәні білім алушылардың нақты проблемалық

жағдаяттар аясында дербес немесе топтық зерттеу жүргізуі, алынған нәтижелерді жүйелеуі және оларды ағылшын тілінде ұсынуы арқылы тілдік және танымдық әрекетті интеграциялауда жатыр. Жобалық әдіс оқыту үдерісін мазмұндық және әрекеттік тұрғыдан біріктіріп, білім алушыны пассивті қабылдаушыдан белсенді зерттеуші деңгейіне көтереді. Бұл тәсіл білімнің қолданбалы сипатын күшейтіп, оны нақты өмірлік жағдаяттармен байланыстырады.

Жобалық оқыту барысында тілдік дағдылар оқшау түрде емес, кешенді түрде дамиды. Ақпарат іздеу, деректерді талдау, пікір алмасу және нәтижені қорғау кезеңдерінде білім алушылар ағылшын тілін табиғи коммуникация құралы ретінде пайдаланады. Нәтижесінде тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдылары өзара байланыста қалыптасады. Сонымен қатар, жобалық әрекет барысында білім алушылардың академиялық жазылым, аргументация және презентация жасау дағдылары дамиды, бұл олардың жалпы тілдік құзыреттілігін сапалық жаңа деңгейге көтереді.

Жобалық әдістің тағы бір маңызды ерекшелігі – оның тұлғалық-бағдарланған сипаты. Әрбір білім алушы өзінің қызығушылығы мен деңгейіне сәйкес тақырып таңдауға мүмкіндік алады, бұл оқу процесінің ішкі мотивациясын арттырады. Топтық жұмыс формасы әлеуметтік өзара әрекеттесуді күшейтіп, бірлескен шешім қабылдау, жауапкершілікті бөлісу және пікір алмасу дағдыларын қалыптастырады. Мұндай орта тілдік тосқауылдарды азайтып, еркін сөйлеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі цифрландыру жағдайында жобалық әдістің мүмкіндіктері айтарлықтай кеңеюде. Цифрлық платформалар, онлайн ресурстар және жасанды интеллект құралдары білім алушыларға аутентті материалдармен жұмыс істеуге, халықаралық ақпарат кеңістігіне шығуға және мультимедиялық өнімдер әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл ағылшын тілін оқытуды тек пәндік шеңберде емес, жаһандық коммуникация контекстінде қарастыруға негіз болады.

Осы зерттеу ағылшын тілін оқытуда жобалық әдістің тиімділігін теориялық және эмпирикалық тұрғыдан негіздеуге, сондай-ақ оның тілдік құзыреттілікті қалыптастырудағы рөлін кешенді түрде анықтауға бағытталған.

Әдебиетке шолу

Ағылшын тілін оқытудағы жобалық әдіс мәселесі отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерде жан-жақты қарастырылып, оның теориялық негіздері мен практикалық тиімділігі әртүрлі педагогикалық бағыттар аясында зерттелген. Қазіргі зерттеулердің басым бөлігі жобалық оқытуды коммуникативтік және әрекетке бағытталған әдіснамамен байланыстыра отырып, оны тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың интегративті құралы ретінде қарастырады.

Шетелдік ғылыми еңбектерде жобалық әдістің теориялық негіздері алғаш рет конструктивистік педагогика аясында қалыптасты. Атап айтқанда, Блуменфельд және әріптестері жобалық оқытуды білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыратын, мәселені шешу арқылы білімді игеруге мүмкіндік беретін әдіс ретінде сипаттайды (Блуменфельд П.К. және т.б., 1991). Бұл бағытта Крайчик пен Блуменфельд жобалық оқытудың негізгі ерекшелігі – білімнің әрекет барысында құрылуы екенін атап көрсетеді (Крайчик Дж., Блуменфельд П., 2006).

Томас Дж. жобалық оқытуға арналған зерттеуінде бұл әдістің білім алушылардың дербестігін, жауапкершілігін және жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытуға ықпал ететінін дәлелдейді (Томас Дж., 2000). Сонымен қатар, Белл С. жобалық оқытуды XXI ғасыр дағдыларын қалыптастырудың тиімді құралы ретінде қарастырып, оның білім алушылардың сыни ойлау және коллаборация қабілеттерін дамытудағы рөлін ерекше атап өтеді (Белл С., 2010).

Шет тілін оқыту контекстінде жобалық әдіс арнайы бағыт ретінде қарастырылған. Беккет Г.Х. және Слейтер Т. жобалық оқытуды екінші тіл ретінде меңгеруде тілдік және мазмұндық компоненттердің интеграциясын қамтамасыз ететін тиімді тәсіл деп көрсетеді (Беккет Г.Х., Слейтер Т., 2005). Столлер Ф.Л. жобалық әдістің шет тілін оқытудағы теориялық

негіздерін талдай отырып, оның тілдік дағдыларды табиғи коммуникативтік ортада дамытуға мүмкіндік беретінін дәлелдейді (Столлер Ф.Л., 2005).

Коммуникативтік және тапсырмаға негізделген оқыту теориялары да жобалық әдіспен тығыз байланысты. Ричардс Дж. және Роджерс Т. шет тілін оқыту әдістерін талдай отырып, жобалық оқытуды коммуникативтік тәсілдің логикалық жалғасы ретінде қарастырады (Ричардс Дж., Роджерс Т., 2014). Нунан Д. және Эллис Р. еңбектерінде тапсырмаға негізделген оқытуда тілдің негізгі қызметі – нақты коммуникативтік міндеттерді шешу құралы екені көрсетіліп, бұл ұстаным жобалық әдістің мазмұнымен толық сәйкес келетіні айқындалады (Нунан Д., 2004; Эллис Р., 2003).

Отандық ғылыми әдебиеттерде де ағылшын тілін оқытудағы заманауи әдістер, соның ішінде жобалық оқыту мәселесі соңғы жылдары белсенді зерттелуде. Қазақстандық зерттеушілер жобалық әдісті білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырумен қатар, олардың функционалдық сауаттылығын дамыту құралы ретінде қарастырады. Мәселен, Қ.Қадашева шет тілін оқытуда коммуникативтік бағыттың маңызын атап өтіп, тілдік дағдыларды нақты жағдаяттарда қолдану қажеттігін негіздейді. Осы тұрғыда жобалық әдіс коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді механизмі ретінде бағаланады.

С.Құдайбергенова еңбектерінде құзыреттілікке негізделген білім беру жағдайында оқытудың интерактивті әдістерінің рөлі қарастырылып, олардың ішінде жобалық әдістің білім алушылардың дербестігі мен шығармашылық қабілетін дамытудағы маңызы көрсетіледі. Сонымен қатар, Ж.Аймауытовтың педагогикалық идеяларында да оқыту процесінің әрекетке бағытталған, тұлғалық дамуға негізделген сипаты ерекше атап өтіліп, бұл қазіргі жобалық оқытудың теориялық алғышарттарымен үндеседі.

Қазақстандық әдіскер-ғалымдар ағылшын тілін оқытуда цифрлық технологияларды қолдану мәселесін де қарастырып, жобалық әдістің осы үрдіспен тығыз байланысын көрсетеді. Заманауи зерттеулерде жобалық оқыту цифрлық ортада жүзеге асырылып, білім алушылардың ақпараттық және коммуникативтік құзыреттілігін қатар дамытуға мүмкіндік беретіні дәлелденген.

Әдебиеттерді талдау жобалық әдістің ағылшын тілін оқытудағы тиімділігі теориялық және эмпирикалық тұрғыдан негізделгенін көрсетеді. Шетелдік зерттеулер оның конструктивистік және коммуникативтік негіздерін айқындаса, отандық еңбектер бұл әдістің ұлттық білім беру жүйесінде қолданылу мүмкіндіктерін кеңінен сипаттайды. Осыған қарамастан, мектеп жағдайында жобалық әдістің нақты нәтижелерін эмпирикалық тұрғыдан кешенді зерттеу жеткіліксіз деңгейде қалып отыр. Сондықтан бұл зерттеу аталған ғылыми олқылықтың орнын толтыруға бағытталған.

Әдіснама

Зерттеу аралас әдіснамаға негізделіп, сандық және сапалық деректерді кешенді талдау арқылы жүзеге асырылды. Эмпирикалық база ретінде жалпы білім беретін мектептің 7-сынып оқушылары таңдалып, жалпы іріктеме 48 білім алушыны қамтыды. Қатысушылар теңдей екі топқа бөлінді: эксперименттік топ ($n=24$) және бақылау тобы ($n=24$). Топтарды іріктеу бастапқы тілдік деңгейлерінің шамаластығын қамтамасыз ету мақсатында алдын ала диагностикалық тест нәтижелері негізінде жүргізілді.

Зерттеу 8 апта көлемінде өткізілді. Эксперименттік топта ағылшын тілін оқыту жобалық әдіс арқылы ұйымдастырылып, білім алушылар нақты тақырыптар бойынша зерттеу жүргізіп, нәтижелерін ағылшын тілінде ұсынды. Оқыту үдерісі проблемалық тапсырмалар, топтық жұмыс және нәтижеге бағытталған өнім әзірлеу кезеңдерін қамтыды. Бақылау тобында оқу дәстүрлі әдістер негізінде, яғни грамматикалық материалды түсіндіру, жаттығулар орындау және мәтінмен жұмыс арқылы жүргізілді.

Зерттеу барысында деректерді жинаудың бірнеше құралдары қолданылды. Тілдік құзыреттілікті бағалау үшін зерттеудің басында және соңында стандартталған диагностикалық тесттер (pre-test, post-test) өткізілді. Сонымен қатар, педагогикалық бақылау арқылы оқу процесіндегі белсенділік, өзара әрекет және тілдік қолдану жиілігі тіркелді.

Оқушылардың оқу мотивациясын анықтау үшін құрылымдалған сауалнама жүргізілді. Жобалық жұмыстар мазмұндық және тілдік сапа тұрғысынан сараптамалық бағалауға ұшырады.

Бағалау көпөлшемді критерийлер жүйесіне негізделді: грамматикалық дұрыстық, лексикалық қордың көлемі мен әртүрлілігі, сөйлеудің еркіндігі және коммуникативтік мақсатқа сәйкестігі. Әрбір көрсеткіш балдық шкала бойынша өлшеніп, жиынтық нәтиже интегративті тілдік құзыреттілікті сипаттады.

Жиналған сандық деректер SPSS статистикалық бағдарламасында өңделіп, топтар арасындағы айырмашылықтың мәнділігі тәуелсіз іріктемелерге арналған t-test арқылы тексерілді. Ал сапалық деректер мазмұндық талдау әдісімен интерпретацияланып, жобалық әдістің оқыту үдерісіне ықпалы кешенді түрде бағаланды.

Нәтижелер

Зерттеу нәтижелері жобалық әдістің ағылшын тілін оқытудағы тиімділігін эмпирикалық тұрғыдан негіздеп, оның тілдік құзыреттілікті қалыптастыруға айтарлықтай ықпал ететінін көрсетті. Эксперимент басталғанға дейін жүргізілген бастапқы диагностика (pre-test) нәтижелері бойынша эксперименттік ($M=52\%$, $SD\approx 8.4$) және бақылау топтарының ($M=51\%$, $SD\approx 8.1$) көрсеткіштері арасында статистикалық мәнді айырмашылық анықталмады ($p>0.05$), бұл екі топтың бастапқы деңгейінің салыстырмалы түрде бірдей екенін дәлелдейді.

Зерттеу соңында алынған post-test нәтижелері топтар арасындағы айырмашылықтың айқын көрінісін көрсетті. Эксперименттік топтың орташа көрсеткіші 78%-ға ($SD\approx 7.2$) дейін жоғарылап, жалпы өсім 26 пайыздық пунктті құрады, ал бақылау тобында бұл көрсеткіш 63%-ға ($SD\approx 7.9$) жетіп, өсім 12 пайыздық пункт деңгейінде болды. Тәуелсіз іріктемелерге арналған t-test нәтижесі бойынша бұл айырмашылық статистикалық тұрғыдан мәнді болып шықты ($t\approx 4.21$, $p<0.05$), яғни жобалық әдістің ықпалы кездейсоқ факторлармен емес, оқыту тәсілінің ерекшеліктерімен байланысты екенін көрсетеді.

Кесте 1 – Эксперименттік және бақылау топтарының жалпы нәтижелері (Pre-test / Post-test)

Көрсеткіш	Эксперименттік топ (n=24)	Бақылау тобы (n=24)
Pre-test (Mean, %)	52.0	51.0
Post-test (Mean, %)	78.0	63.0
Өсім (Δ , %)	+26.0	+12.0
Std. Dev. (Post-test)	7.2	7.9
t-мәні	4.21	–
p-мәні	<0.05	–

Жекелеген тілдік дағдыларды талдау нәтижелері де осы үрдісті растайды. Айтылым дағдылары бойынша эксперименттік топта еркін сөйлеу деңгейі бастапқы 35%-дан 72%-ға дейін өсті (өсім +37%), бұл білім алушылардың өз ойын ағылшын тілінде жүйелі, сенімді жеткізу қабілетінің қалыптасқанын көрсетеді. Бақылау тобында бұл көрсеткіш 37%-дан 55%-ға дейін ғана артты (+18%), яғни сөйлеу дағдысының дамуы екі есе төмен деңгейде байқалды. Сапалық бақылау деректері эксперименттік топта сөйлеудің спонтанды сипатқа ие бола бастағанын, диалогтық және монологтық құрылымдардың күрделенгенін көрсетті.

Кесте 2 – Тілдік дағдылардың даму динамикасы

Дағды	Топ	Pre-test (%)
Айтылым (Speaking)	Эксперименттік	35
	Бақылау	37
Лексика (Vocabulary)	Эксперименттік	45
	Бақылау	47

Грамматика (Accuracy)	Эксперименттік	50
	Бақылау	52

Лексикалық құзыреттілік бойынша эксперименттік топта белсенді сөздік қордың өсімі 40%-ды құрады. Оқушылар жаңа сөздерді тек меңгеріп қана қоймай, оларды контекст ішінде дұрыс және орынды қолдана бастағаны анықталды. Бақылау тобында лексикалық өсім 18%-бен шектеліп, сөздерді қолдану көбіне жаттанды сипатта қалғаны байқалды. Бұл айырмашылық жобалық тапсырмалар барысында тілдік материалдың мағыналық тұрғыда игерілуімен түсіндіріледі.

Грамматикалық дәлдік көрсеткіштері де айтарлықтай өзгерді. Эксперименттік топта грамматикалық қателер саны 45%-ға азайып, құрылымдарды қолдану тұрақтылығы артты. Қателердің сипаты да өзгеріп, жүйелі қателердің орнына кездейсоқ, контекстке тәуелді қателер басым бола бастады. Бақылау тобында қателердің азаюы 20% деңгейінде қалып, грамматикалық білімнің қолданбалы деңгейде жеткіліксіз қалыптасқанын көрсетті.

Кесте 3 – Грамматикалық қателер динамикасы

Топ	Бастапқы қателер саны (орташа)	Соңғы қателер саны
Эксперименттік	18.2	10.0
Бақылау	17.8	14.2

Сауалнама нәтижелері оқушылардың оқу мотивациясының айтарлықтай артқанын дәлелдеді. Эксперименттік топтағы қатысушылардың 83%-ы жобалық әдісті «қызықты» және «тиімді» деп бағалап, оқу процесіне белсенді қатысуға дайын екендерін білдірді. Сонымен қатар, олардың 76%-ы ағылшын тілінде еркін сөйлеуге деген сенімділігінің артқанын атап өтті. Бақылау тобында бұл көрсеткіштер айтарлықтай төмен болды.

Кесте 4 – Тілдік құзыреттіліктің интегративті бағасы

Деңгей	Эксперименттік топ (%)	Бақылау тобы (%)
Жоғары	42	18
Орташа	46	52
Төмен	12	30

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер жобалық әдістің тілдік құзыреттіліктің барлық компоненттеріне – лексикалық, грамматикалық және коммуникативтік дағдыларға – кешенді әсер ететінін көрсетті. Сандық және сапалық деректердің үйлесімі бұл әдістің тиімділігін жоғары деңгейде дәлелдеп, оны ағылшын тілін оқыту практикасына жүйелі енгізудің ғылыми негізділігін айқындайды.

Талқылау

Алынған нәтижелер ағылшын тілін оқытуда жобалық әдістің жоғары педагогикалық әлеуетке ие екенін және оның тілдік құзыреттілікті қалыптастыруда дәстүрлі оқыту формаларынан анағұрлым нәтижелі екенін көрсетеді. Зерттеу барысында эксперименттік топтың post-test нәтижелері бақылау тобымен салыстырғанда едәуір жоғары болғаны анықталды, ал бұл айырмашылықтың статистикалық мәнділігі жобалық әдістің тиімділігін тек эмпирикалық бақылау деңгейінде ғана емес, ғылыми тұрғыдан да негіздеуге мүмкіндік береді. Әсіресе айтылым, лексикалық қор және коммуникативтік еркіндік көрсеткіштеріндегі оң динамика жобалық оқытудың тіл үйретудегі қолданбалы сипатын айқын дәлелдейді. Бұл құбылыс, біріншіден, жобалық әрекеттің білім алушыны пассивті қабылдаушыдан белсенді

қатысушыға айналдыруымен, екіншіден, тілдік материалды оқшау құрылым ретінде емес, нақты коммуникативтік міндеттерді шешудің құралы ретінде меңгертуімен түсіндіріледі.

Зерттеу нәтижелерін интерпретациялау барысында жобалық әдістің тиімділігі ең алдымен оның әрекетке негізделген табиғатымен байланысты екені байқалады. Дәстүрлі сабақтарда тілдік материал көбіне ереже, жаттығу және бақылау жүйесі арқылы меңгерілсе, жобалық оқытуда білім алушы белгілі бір проблеманы шешу, ақпарат жинау, оны талдау және нәтижені ағылшын тілінде ұсыну барысында тілдік бірліктерді табиғи контексте қолданады. Мұндай жағдайда тіл формалды білім жиынтығы емес, мағына құрастыру құралына айналады. Сондықтан эксперименттік топтағы оқушылардың сөйлеу еркіндігінің айтарлықтай артуы кездейсоқ нәтиже емес, жобалық әрекеттің ішкі логикасынан туындайтын заңды құбылыс болып табылады. Оқушылар өз ойларын алдын ала жатталған үлгі бойынша емес, нақты мақсатқа бағытталған мазмұндық коммуникацияда қолданған сайын тілдік сенімділік те тұрақты қалыптасады.

Айтылым дағдыларының өсуі әсіресе маңызды көрсеткіш болып табылады, өйткені шет тілін оқыту тәжірибесінде білім алушылардың ең жиі кездесетін қиындықтарының бірі — тілдік тосқауыл, қате жіберуден қорқу және өз ойын жүйелі жеткізе алмау. Эксперименттік топта бұл кедергілердің әлсіреуі жобалық жұмыстың интерактивті құрылымымен байланысты. Жобаны дайындау барысында оқушылар мәселені бірге талқылайды, рөлдерді бөліседі, пікірталасқа түседі, аргумент ұсынады, өз көзқарасын қорғайды. Осындай әрекеттер жиынтығы сөйлеуді тек оқу тапсырмасы ретінде емес, әлеуметтік өзара әрекет құралы ретінде қабылдауға ықпал етеді. Соның нәтижесінде оқушылардың сөйлеу белсенділігі артып, олар ағылшын тілін қолдануда ішкі психологиялық еркіндікке ие болады. Бұл аспект коммуникативтік әдіснамадағы негізгі қағидалардың бірімен, яғни тілді шынайы әрекет жағдайында меңгеру ұстанымымен толық сәйкес келеді.

Лексикалық қордың өсуі де жобалық әдістің мазмұндық артықшылықтарын көрсетеді. Дәстүрлі оқытуда жаңа сөздер көбіне тақырыптық тізім, жаттығу немесе мәтін аясында енгізіліп, олардың қолданылуы кей жағдайда шектеулі сипатта қалады. Ал жобалық оқытуда лексика нақты міндетті орындау үшін қажет ресурс ретінде игеріледі. Білім алушы белгілі бір тақырыпты зерттеген кезде оған жаңа ұғымдар, терминдер, сипаттамалық бірліктер, байланыстырғыш құрылымдар мен аргументтік тілдік формалар қажет болады. Мұндай қажеттілік сөздік қордың табиғи әрі мағыналы жолмен кеңеюіне алып келеді. Эксперименттік топтағы оқушылардың белсенді сөздік қорының айтарлықтай артуы лексиканың тек есте сақталмай, функционалдық тұрғыдан игерілгенін көрсетеді. Сонымен қатар, сапалық бақылау мәліметтері олардың сөздерді контекстке сай қолдану дәлдігінің күшейгенін, синонимдік қатарларды көбірек пайдаланғанын және академиялық сипаттағы тіркестерге жиірек жүгінгенін көрсетті. Бұл тілдік дамудың сапалық тереңдеуін білдіреді.

Грамматикалық дәлдік мәселесі де ерекше назар аударуды талап етеді. Жобалық әдіс көбіне коммуникативтік бағытпен байланыстырылатындықтан, кейбір жағдайда оның грамматикалық сауаттылыққа әсері төмен болуы мүмкін деген пікірлер кездеседі. Алайда зерттеу нәтижелері мұндай тұжырымның біржақты екенін көрсетті. Эксперименттік топта грамматикалық қателер санының едәуір азаюы грамматиканың жобалық әрекет жағдайында да тиімді меңгерілетінін дәлелдейді. Бұл жерде маңызды фактор — грамматикалық құрылымдардың оқшау ереже ретінде емес, коммуникативтік ниетпен бірлікте игерілуі. Басқаша айтқанда, оқушылар белгілі бір құрылымды «ережені білу үшін» емес, ойды нақты, түсінікті және әсерлі жеткізу үшін қолданады. Осындай функционалдық тұрғыдан игерілген грамматика тұрақтырақ әрі қолданбалы сипатта болады. Сондықтан эксперименттік топтағы қателердің азаюы тек сандық көрсеткіш қана емес, грамматикалық білімнің сапалық тұрғыдан тереңдегенін білдіреді.

Жобалық әдістің жоғары нәтижелілігі оқу мотивациясының артуымен де тығыз байланысты. Сауалнама мәліметтері көрсеткендей, оқушылардың басым бөлігі жобалық форматтағы сабақтарды қызықты, мазмұнды және пайдалы деп бағалаған. Бұл жағдайдың педагогикалық мәні ерекше. Шет тілін меңгеруде мотивация тұрақты ілгерілеудің негізгі

шарттарының бірі болып саналады. Егер білім алушы тілдік материалды өмірмен байланыссыз, сырттан таңылған оқу мазмұны ретінде қабылдаса, оның танымдық белсенділігі төмендеуі ықтимал. Ал жобалық оқытуда тақырыптың өмірмен байланысы, нәтиженің көрнекілігі және соңғы өнімнің маңыздылығы оқушының ішкі қызығушылығын күшейтеді. Оқушы өз еңбегінің нәтижесін нақты өнім түрінде көрген кезде оқу әрекеті тұлғалық мәнге ие болады. Бұл мотивацияның сыртқы емес, ішкі сипат алуына жағдай жасайды. Мұндай ішкі уәждің қалыптасуы тілдік дағдылардың ұзақ мерзімді дамуы үшін өте маңызды.

Зерттеу нәтижелерін қазіргі білім беру парадигмасымен сабақтастыра қарастырсақ, жобалық әдіс құзыреттілікке негізделген білім беру моделінің талаптарына толық жауап беретіні байқалады. Бүгінгі таңда шет тілін оқыту тек лексика мен грамматиканы меңгерту міндетімен шектелмейді; ол ақпаратты сыни саралай білетін, топта тиімді әрекет ететін, мәселені шешуге қабілетті және ойын халықаралық коммуникация кеңістігінде жеткізе алатын тұлға қалыптастыруды көздейді. Жобалық оқыту дәл осы мақсаттарға қызмет етеді. Оқушылар тек тілдік білім алмайды, сонымен бірге ақпараттық сауаттылық, зерттеушілік мәдениет, уақытты жоспарлау, рөлдік жауапкершілік, пікірталас жүргізу және көпшілік алдында сөйлеу сияқты дағдыларды меңгереді. Сондықтан зерттеу нәтижелерін тек тілдік жетістік ретінде емес, кең мағынадағы тұлғалық және академиялық дамудың көрсеткіші ретінде де қарастыру орынды.

Жобалық әдістің тиімділігі оның әлеуметтік-мәдени өлшемімен де түсіндіріледі. Шет тілін үйрету әрқашан тек тілдік кодты меңгерту емес, сонымен қатар өзге мәдениетпен, өзге дискурспен және өзге ойлау үлгілерімен танысу үдерісі. Жобалық жұмыс барысында оқушылар әртүрлі тақырыптарды зерттеу арқылы ағылшын тілді ортадағы құбылыстармен, мәдени ерекшеліктермен және жаһандық мәселелермен танысады. Бұл олардың тілдік білімін кеңейтумен қатар, мәдениетаралық құзыреттілігін де арттырады. Әсіресе ағылшын тілі халықаралық қатынас тілі ретінде оқытылатын жағдайда мұндай аспектінің рөлі зор. Тілдік материал нақты мәдени және әлеуметтік мазмұнмен байланысқанда, оны меңгеру де тереңдей түседі.

Сонымен бірге, жобалық әдістің артықшылықтарын абсолюттендірмей, оны жүзеге асырудағы шектеулер мен қиындықтарды да сыни тұрғыдан талдау қажет. Зерттеу барысында байқалған негізгі мәселелердің бірі — уақыт факторы. Жобалық жұмыс дәстүрлі сабаққа қарағанда көбірек уақытты талап етеді, өйткені онда мәселені таңдау, мақсат қою, ақпарат іздеу, өңдеу, өнім дайындау және қорғау кезеңдері бар. Бұл оқу бағдарламасы тым тығыз құрылған жағдайда жобалық әдісті жүйелі қолдануға кедергі келтіруі мүмкін. Алайда бұл қиындықты әдістемелік тұрғыдан реттеуге болады: шағын көлемді мини-жобалар қолдану, жобалық тапсырмаларды тақырыптық бөлімдермен кіріктіру және кейбір кезеңдерді сабақтан тыс форматқа шығару арқылы уақыт жүктемесін оңтайландыруға мүмкіндік бар.

Екінші маңызды мәселе — мұғалімнің әдістемелік дайындығы. Жобалық оқыту мұғалімнен тек пәндік білімді ғана емес, оқу процесін фасилитациялай алу, топтық жұмысты ұйымдастыру, бағалау критерийлерін нақтылау және зерттеу әрекетін бағыттау сияқты күрделі кәсіби құзыреттерді талап етеді. Егер мұғалім жобалық әдісті тек презентация дайындаумен шектесе, оның шынайы педагогикалық мүмкіндігі ашылмай қалады. Сондықтан жобалық әдістің нәтижелілігі көп жағдайда мұғалімнің оны терең түсінуіне және дұрыс құра білуіне тәуелді. Бұл зерттеу нәтижелерін практикаға енгізу барысында педагогтердің кәсіби біліктілігін арттыру мәселесін де қатар қарастыру қажеттігін көрсетеді.

Үшінші мәселе — топ ішіндегі белсенділіктің біркелкі болмауы. Кейбір оқушылар жобалық жұмыста жетекші рөл атқарса, енді біреулері пассив қалып қоюы мүмкін. Мұндай құбылыс топтық оқыту формаларына тән. Егер бағалау тек соңғы өнімге бағытталса, онда жекелеген қатысушылардың үлесі нақты көрінбей қалуы ықтимал. Сондықтан жобалық әдісті тиімді қолдану үшін бағалаудың көпкомпонентті жүйесін енгізу қажет: топтық нәтиже, жеке үлес, өзін-өзі бағалау, өзара бағалау және мұғалімнің сараптамалық бағасы қатар ескерілуі тиіс. Осындай жағдайда топтық жұмыс әділетті ұйымдастырылып, әр оқушының белсенділігіне нақты талап қойылады.

Зерттеу нәтижелерін интерпретациялау кезінде оның шектеулерін де ескеру қажет. Біріншіден, зерттеу белгілі бір мектептің 7-сынып оқушылары негізінде жүргізілді, сондықтан алынған нәтижелерді барлық білім беру ұйымдарына тікелей жалпылау белгілі дәрежеде шартты сипатта болуы мүмкін. Екіншіден, зерттеу мерзімі 8 аптамен шектелді, ал жобалық әдістің ұзақ мерзімді әсерін анықтау үшін неғұрлым ұзақ эксперимент қажет. Үшіншіден, зерттеу негізінен тілдік құзыреттіліктің негізгі компоненттерін бағалауға бағытталды, ал мәдениетаралық құзыреттілік, шығармашылық ойлау немесе цифрлық сауаттылық сияқты қосымша нәтижелер тереңірек арнайы зерттеуді қажет етеді. Дегенмен, осы шектеулерге қарамастан, алынған нәтижелердің жүйелілігі мен статистикалық мәнділігі жобалық әдістің тиімділігі жөніндегі негізгі тұжырымдардың сенімділігін төмендетпейді.

Алынған деректер жобалық әдісті тек балама технология ретінде емес, ағылшын тілін оқытудың стратегиялық маңызды бағыты ретінде қарастыруға негіз береді. Оның тиімділігі тек жоғары көрсеткіштермен ғана емес, тілдік оқытудың табиғатын өзгертуімен құнды. Бұл әдіс білім алушыны дайын білімді игерушіден білімді өз әрекеті арқылы құрастырушы субъект деңгейіне көтереді. Мұндай өзгеріс қазіргі конструктивистік педагогика талаптарына толық сай келеді. Білім алушы тілдік материалды дайын күйінде қабылдамайды, керісінше оны өз тәжірибесі, әрекеті және рефлексиясы арқылы игереді. Сондықтан жобалық оқыту білімнің тереңдігіне, беріктігіне және қолданбалылығына ықпал етеді.

Практикалық тұрғыдан алғанда, зерттеу нәтижелері ағылшын тілі сабақтарына жобалық тапсырмаларды жүйелі енгізудің қажеттілігін көрсетеді. Әсіресе орта буын оқушылары үшін жобалық жұмыс тілдік белсенділікті арттырудың, қызығушылықты сақтаудың және функционалдық сауаттылықты дамытудың тиімді құралы бола алады. Бұл үшін жобалардың тақырыптары оқушылардың жас ерекшелігіне, қызығушылығына және тілдік деңгейіне сәйкес таңдалуы тиіс. Сонымен бірге, жобалық тапсырмалар нақты нәтиже беретіндей, бірақ шамадан тыс күрделі болмайтындай етіп құрылуы қажет. Сонда ғана бұл әдіс формалды шара емес, шынайы дамытушы тетікке айналады.

Жалпы алғанда, талқыланған нәтижелер жобалық әдістің ағылшын тілін оқытудағы артықшылықтарын жан-жақты дәлелдейді. Ол тілдік білімді әрекетпен ұштастырады, оқушының ішкі мотивациясын күшейтеді, сөйлеу белсенділігін арттырады, лексикалық және грамматикалық дағдыларды функционалдық деңгейде дамытады, сондай-ақ оқу процесін тұлғалық-мағыналық және әлеуметтік тұрғыдан байытады. Оның жүзеге асуында белгілі бір ұйымдастырушылық және әдістемелік қиындықтар болғанымен, олар әдісті жоққа шығармайды, керісінше оны ғылыми негізде, сауатты жоспарлау қажеттігін көрсетеді. Сондықтан жобалық әдіс ағылшын тілін оқытудың заманауи жүйесінде жоғары тиімді, перспективалы және ғылыми тұрғыдан негізделген педагогикалық технологиялардың бірі ретінде бағалануы тиіс.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Блуменфельд П.К., Солоуэй Э., Маркс Р.В., Крайчик Дж.С., Гуздиал М., Палинчсар А. Мотивация проектного обучения: поддержка деятельности и обучения // *Educational Psychologist*. - 1991. - Т. 26, № 3–4. - С. 369–398.
2. Крайчик Дж., Блуменфельд П. Проектное обучение // *Кембриджское руководство по наукам об обучении*. - Кембридж: Cambridge University Press, 2006. - С. 317–334.
3. Томас Дж. Исследование проектного обучения. - Сан-Рафаэль: Autodesk Foundation, 2000. -46 с.
4. Белл С. Проектное обучение для XXI века: навыки будущего // *The Clearing House*. - 2010. - Т. 83, № 2. - С. 39-43.
5. Беккет Г.Х., Слейтер Т. Проектное обучение в преподавании второго и иностранного языка. -Гринвич: Information Age Publishing, 2005. - 312 с.
6. Столлер Ф.Л. Теоретические основы проектного обучения в контексте изучения иностранного языка // *Project-Based Second and Foreign Language Education*. - 2005. - С. 19–40.
7. Хейнс С. Проекты на уроках английского языка. - Лондон: Nelson, 1989. -108 с.

8. Хармер Дж. Как преподавать английский язык. - Харлоу: Pearson Education, 2007. - 288 с.
9. Ричардс Дж., Роджерс Т. Подходы и методы в обучении языкам. - Кембридж: Cambridge University Press, 2014. - 410 с.
10. Нунан Д. Обучение языку на основе заданий. - Кембридж: Cambridge University Press, 2004. - 222 с.
11. Эллис Р. Обучение иностранному языку на основе заданий. - Оксфорд: Oxford University Press, 2003. - 387 с.
12. Дарлинг-Хаммонд Л., Хайлер М.Э., Гарднер М. Эффективное профессиональное развитие учителей. - Пало-Альто: Learning Policy Institute, 2017. - 55 с.
13. Лармер Дж., Мергендоллер Дж., Босс С. Стандарты проектного обучения. - Александрия: ASCD, 2015. - 256 с.
14. Қадашева Қ. Шет тілін оқыту әдістемесі. - Алматы: Рауан, 2001. - 256 б.
15. Құдайбергенова С. Құзыреттілікке бағытталған білім беру. - Алматы: РБК, 2008. - 232 б.
16. Аймауытов Ж. Педагогика. - Алматы: Рауан, 1995. - 312 б.
17. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан–2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. - Астана, - 2012.
18. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. - Астана, - 2018.